

Ювілеї

УДК [39+72+94]-057.4(477)"19/20"Я.Тарас:001.891
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.05.987>

НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ДОСЛІДНИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ ЯРОСЛАВА ТАРАСА

Степан ПАВЛЮК
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0975-8099>
доктор історичних наук, професор,
академік НАН України, директор,
Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: ina@mail.lviv.ua

Stepan PAVLYUK
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0975-8099>
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Academician of NAS of Ukraine,
The Institute of Ethnology,
National Academy of Sciences of Ukraine (NASU),
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: ina@mail.lviv.ua

SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS OF YAROSLAV TARAS, THE RESEARCHER OF UKRAINIAN ETHNOCULTURE

Мета статті — проаналізувати творчий шлях та науковий доробок Ярослава Тараса, видатного архітектора, етнолога, педагога, Лауреата Національної премії України в галузі архітектури, член-кореспондента Української Академії архітектури, професора, доктора історичних наук, завідувача відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України, який присвятив своє життя служінню Україні. Розглядається, як склався процес адаптації і освоєння теоретично-методологічної специфіки етнологічної науки. Показано результати цієї адаптації та праця на посаді завідувача відділу етнології сучасності. Висвітлена робота в радіоактивно-забруднених зонах Полісся та в численних експедиціях.

Невідомо, чи Ярослав Тарас зумів би реалізувати себе як дослідник таємниць конструктивно-просторової пластики українських сакральних архітектурних шедеврів, якби доля не привела його в Інститут народознавства НАН України, у якому до творчих, наполегливих до одержимості осіб (яким є професор) ставляться з вишуканою увагою і повним сприянням на розкриття і реалізацію Богом даного таланту.

Актуальність статті обумовлена ювілейною датою — 80-літтям від Дня народження ученого.

Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться до праць історико-етнологічного спрямування.

Ключові слова: Ярослав Тарас, архітектура, етнологія, Інститут народознавства НАН України.

The creative path and scientific achievements of Yaroslav Taras, an outstanding architect, ethnologist, teacher, laureate of the National Prize of Ukraine in the field of architecture, corresponding member of the Ukrainian Academy of Architecture, professor, doctor of historical sciences, head of the department of modern ethnology of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, who devoted his life to service of Ukraine. It is considered how the process of adaptation and development of the theoretical and methodological specificity of ethnological science took place. The results of this adaptation and work as the head of the department of modern ethnology are shown. Work in radioactively contaminated areas of Polissia and in numerous expeditions is covered.

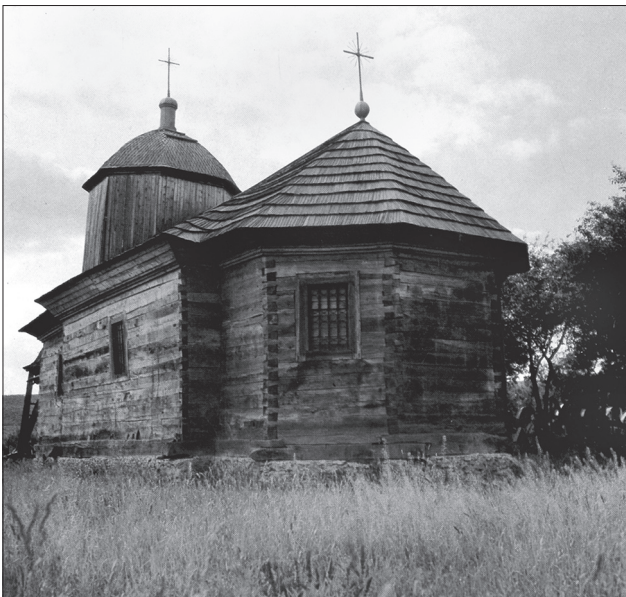
It is not known whether Yaroslav Taras would have been able to realize himself as a researcher of the secrets of structural and spatial plasticity of Ukrainian sacred architectural masterpieces, if fate had not led him to the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, where creative, persistent to the point of obsession individuals (that are professors) are treated with exquisite attention and full support for the disclosure and realization of God-given talent.

The relevance of the article is determined by the jubilee date — the 80th anniversary of the scientist's birthday. The intelligence methodology is based on general scientific methodological principles and basic requirements that apply to works of historical and ethnological direction.

Keywords: Yaroslav Taras, architecture, ethnology, Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Суспільне буття кожного з народів, у тому контексті й українців, розуміється як складний і тривалий в часі і просторі безперервний процес національного творення у його різноманітності в усіх сферах життя. Композитним матеріалом при національному становленні неодмінно виступають традиції, як устояні і прийняті стабільним людським колективом поведінкові норми співжиття. Якраз у традиціях закладена вся гама природного ресурсу особи, беручи до уваги біоценозність буття, коли на формування практичних і продуктивних дій на життєве самозабезпечення впливають не стільки природно-кліматичне середовище, скільки набуті раціональні та ірраціональні світоуявлення, як синтез когнітивного і природно-матеріального.

Цілковито виправдано, що в сучасну модернізовану епоху з особливою увагою вивчають народні традиції для з'ясування психоповедінкових архетипів, як основи моделювання способу життя в глобалізованому світі; невідворотних тенденцій уніфікації людського буття зберегти національну своєрідність. Повноцінне, доглибинне пізнання всього спектру віковичних народних традицій створює атмосферу етнопсихологічного комфорту, людяності, доброзичливості й відповідальності за долю людства. Давніше традиції були зорієнтовані на покращення життя певної локальної історичної спільноти й здебільшого мали гуманістичне наставлення чи суму таких наставлень, завдяки яким моделював-

Іл. 1. Церква св. Миколи. 1797 р. Село Городище. Молдова. Реставрована в 1970-х рр. Архітектор Я. Тарас

ся величезний простір етико-естетичного співбуття. Такий підхід до розуміння традицій спонукає вчених до всебічного дослідження цього явища соціальної культури, а соціум привертає до пізнання своєї давньої минувшини.

Інколи шлях до ґрунтовного вивчення народної традиційності, певного якогось фрагменту з її цілості, буває несподіваним, як це щасливо трапилось із сьогодні відомим дослідником українського сакрального зодчества, доктором історичних наук, професором, завідувачем відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України Ярославом Тарасом. Професійний архітектор, у творчому доробку якого є чимало вдалих будівельно-архітектурних зреалізованих проєктів у Республіці Молдова. Наприклад, один з таких і досі милує око кишинівцям, зокрема студентам — парковий сад перед факультетом містобудування і архітектури Кишинівського політехнічного інституту. Працюючи у цьому вузі викладачем, а згодом і заступником декана факультету містобудівництва і архітектури, він здобув заслужену увагу як педагог, успішно знайшов себе у сфері науки як вчений-етнограф, зацікавившись науковою проблемою, що стосується усіх аспектів дослідження народного будівництва, але найуважніше зосередившись на з'ясуванні генези, стилю, просторової композиції, історії дерев'яної сакральної архітектури. Високі навички як проєктанта багатьох архітектурно-будівельних завдань у Кишиневі благодатно прислужилися на новому поприщі вченого-етнографа, в оцінці досконалості й застосуванні унікальних знань народних майстрів при будівництві складних в архітектурному й інженерно-технічному вирішенні карпатських дерев'яних церков (іл. 1, 2).

Невідомо, чи Ярослав Тарас зумів би реалізувати себе як дослідник таємниць конструктивно-просторової пластики українських сакральних архітектурних шедеврів, якби доля не привела його в Інститут народознавства НАН України, у якому до творчих, наполегливих до одержимості осіб ставляться з вишуканою увагою і повним сприянням на розкриття і реалізацію Богом даного таланту. Мій досвід, а певною мірою ще й інтуїція, підказали мені залучити до наукового процесу цього незнайомця, якого далекі мандри (Австрія, Молдова, Алжир) привели на батьківську землю і, в намірах якого ці-

кава творча пропозиція — дослідити походження карпатської бойківської церкви.

Мені стали відомі дослідницькі праці, в яких переважало замишування конструктивно-об'ємним плануванням, було напрацьовано багато версій, досить слухних, про впливи на їхню архітектурну витонченість, але бракувало ґрунтовного твердження. Адже бойківському карпатському типу церков, за визначенням відомого мистецтвознавця Павла Жолтовського, було в конструкції закладене золоте січення, як вища зодча оцінка об'єкту. І в особі Ярослава Тараса сподівався знайти розв'язок, шляхи творення такого рівня досконалості сакральної споруди.

Напрочуд активно склався процес адаптації та освоєння теоретико-методологічної специфіки етнологічної науки. Симбіоз відбувся успішно. Синхронне осмислення конструкцією, структурою, матеріалом, простором, ландшафтом, об'ємом, яким володів Ярослав Тарас, органічно поєдналося з історико-культурною діакронією традиційного народного будівництва, яке у методологічному синтезі вилилось у низку несподіваних наукових ідей і висновків.

Вагомим науковим здобутком передувала напружена праця з метою збору польового етнографічного матеріалу зі всього гірського історико-культурного ареалу й одночасно громадились відомості з багатьох інших українських етнографічних масивів, як можливість вміло застосувати існуючі методичні засоби при аналізі появи тих чи інших конструктивних вузлів сакральної будови.

Наукова повнота вченого проявилася при підготовці до друку словника-довідника з сакральної дерев'яної архітектури, засвідчивши, що в українській етнологічній науці появилася перспективна творча особистість, здатна зреалізувати вагомі наукові проекти і теми. Словник-довідник «Українська сакральна дерев'яна архітектура» [1] був відзначений Державною премією України у галузі архітектури та визнаний кращою книгою 2007 р. на XIV міжнародному Форумі книговидавців (іл. 3).

Ще тільки наукове середовище з насолодою обмірковувало вагомість словникового видання, базоване на величезному масиві фактографічного матеріалу, спеціальних історіографічних відомостей, доречній компаративістичній даних сакральних конструкцій і будівельної культури багатьох європейських народів

Іл. 2. Церква в с. Ворнічени, 1791 р. Молдова. Реставрована в 1970-х рр. Архітектор Я. Тарас

з метою пізнати походження конструктивних елементів карпатських типів українських церков, як готувалась до друку наступна синтетична монографія, узагальнююче цілісне дослідження про дерев'яну церковну архітектурну практику українців-горян [2].

Цією монографією українська етнологічна наука та архітектура отримала цілу низку відповідей на ще досі гіпотетичні, нез'ясовані питання з генези і будівельної стилістики українських карпатських церков. Учений впевнений у своїх наукових висновках, що карпатським церквам характерна етнографічна самотність; що просторово-об'ємне планування органічно пов'язане із ландшафтно-кліматичними умовами; що багато конструктивних вузлів перейняті з житлової світської архітектури, застосовуваних ще Києво-Руськими зодчими тощо.

Віртуозно володіючи навиками архітектурної графіки, вченому вдалось синхронізувати еволюційний процес типової карпатської церкви з аналогічним процесом храмовбудівництва сусідніх народів Європи. Одночасно визначити основні етапи змін просторово-об'ємної композиції з відходом від класичних зразків сакральної архітектури, як типової для більшості Європи. Скрупульозне проникнення в архітектурно-конструктивні таємниці українських карпатських храмів дало можливість Ярославу Тарасу провести добротну типологію карпатських церков, виділивши школи будівництва — бойківську,

Іл. 3. Я. Тарас в кабінеті президента України в колі лауреатів Державної Премії України в галузі архітектури. Київ, 2009

Іл. 4. Я. Тарас під час обстеження «мертвого» міста Прип'яті на даху дев'ятиповерхового будинку. 2003

Іл. 5. Учасники експедиції «Покуття» біля церкви Різдва Пресвятої Богородиці. м. Тисмениця, 2014

гуцульську, лемківську, буковинську, закарпатську і біля десятка підтипів та груп. Монографія вченого «Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат: культурно-традиційний аспект» стала основою його наукового зростання — Ярослав Тарас здобув ступінь доктора історичних наук.

У певних складних обставинах, коли Інститут народознавства виконував Державну програму на мінімізацію втрат народної культурної спадщини у радіоактивній Чорнобильській зоні, Ярослав Тарас проявив високі морально-етичні принципи, національну, громадянську гідність і одержимість українського вченого-етнографа, очоливши експедицію вчених з нашого Інституту та багатьох інших вузів України. Наслідки багаторічної польової праці в радіаційно-забрудненій зоні Полісся виявилися унікальними — насправді зафіксовані дані й зібрані речові пам'ятки життєдіяльності поліщуків, які складають фундаментальний масив інформації про величну традиційну культуру місцевого українського населення. Потрібно відзначити, що Ярослав Тарас з 1994 по 2020 роки був постійним керівником і учасником комплексних етнографічних експедицій по Україні та Молдові. Зробив вагомий внесок у історико-етнологічне дослідження Покуття, підготувавши десять розділів до колективної фундаментальної монографії «Покуття: історико-етнологічне дослідження» (іл. 4, 5).

Особливістю досліджень вченого матеріальної культури українців є те, що будучи за фахом професійним архітектором, він розглядав явища народної культури та архітектури через призму синтезу двох наук — архітектури й етнології. Його праці відрізняє те, що в них виразно окреслюються локальні, територіальні й національні ідентитети. Наш Ювіляр бере активну участь у підготовці наукових кадрів, за що був удостоєний відзнаки Національної академії наук НАН України «За підготовку наукової зміни».

Добрі знання та навички у практичному застосуванні архітектурної графіки знадобились для укладання класифікації об'єктів національної культурної спадщини, що дало змогу створити системну електронну базу даних, зібраних за час тривалих багаторічних наукових експедицій. Зауважимо, що розроблений під керівництвом Я. Тараса класифікатор успішно працює в Державному науковому центрі захисту культурної спадщини від техногенних катастроф.

Багатий життєвий досвід праці у творчих колективах знадобився Ярославу Тарасу і на поприщі за-

відувача відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України, проявившись вмілим модератором творчого життя колег; генеруючи наукові ідеї, які вдало реалізують, збагачуючи українську етнологічну науку новими науково цінними дослідженнями.

Бурхлива енергія і творче завзяття мого колеги Ярослава Тараса у своїх вісімдесят років дає сподівання на реалізацію ще не одного науково вагомого проекту.

1. Тарас Я. *Українська сакральна дерев'яна архітектура: Ілюстрований словник-довідник*. Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2006. 584 с.
2. Тарас Я. *Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат: культурно-традиційний аспект*. Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2007. 640 с.

REFERENCES

- Taras, Ya. (2006). *The Ukrainian Wooden Church Architecture: the illustrated dictionary*. L'viv [in Ukrainian].
- Taras, Ya. (2007). *The sacred wooden architecture of Ukrainian Carpathians: the cultural-traditional aspect*. L'viv [in Ukrainian].